

Yayın tanıtım

Dr. Akartürk KARAHAN*

Paşa Yavuzarslan, **Osmanlı Dönemi Türk Sözlükçülüğü**, Tiydem Yayıncılık, Ankara, 2009, 333 s.

Sözlükler bir dilin söz varlığının alfabetik veya farklı biçimlerde sıralandığı, kavram karşılıklarının aynı ya da farklı bir dilde verildiği eserlerdir. Sözlükler söz varlığı, kökenbilim, dil öğretimi, sözlükbilim vb. birçok çalışma alanı için temel kaynak özelliği taşımaktadır. Sözlükbilim, bir dilin ya da çeşitli dillerin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymaya yönelik, bu amaçla yöntem ve uygulama yolları gösteren bir dilbilim dalıdır. Bu bilim dalının yöntemleriyle köklü bir tarihe sahip dillerin sözlükçülük tarihi ve geleneği araştırılmaktadır. Türk sözlükçülüğü ise XI. yüzyıldan itibaren çok farklı sahalarda ve türlerde yazılmış çok sayıda Türkçe sözlüğe rağmen yeterince üzerinde durulmamış bir alandır.

Türk sözlükçülüğünün, Türkçenin bilinen en eski sözlüğü olan Divânu Lugati't-Türk ile başladığı kabul edilmektedir. Kâşgarlı Mahmud'un Türkçe-Arapça olarak, Arap sözlükçülük kurallarına göre düzenlediği bu sözlük XI. yüzyıl Karahanlı ölçünlü dili yanında dönemin ağız ve lehçelerinin söz varlığı malzemesini de içine alan çok yönlü bir sözlüktür. Daha sonraki dönemlerde de Harezm, Altınorda-Kıpçak, Çağatay ve Eski Anadolu-Osmanlı sahasında çok sayıda sözlük meydana getirilmiştir. Türkçenin tarihsel söz varlığı ile ilgili ilk elden kaynak olan bu sözlüklerin incelenmesi, sözlükçülük geleneğinin değerlendirilmesi Türk sözlükçülük tarihi açısından önemlidir.

Türk sözlükçülük tarihinin önemli bir kesiti olan Osmanlı sahası sözlükçülüğü ile ilgili Yard. Doç. Dr. Paşa Yavuzarslan'ın "Osmanlı Dönemi Türk Sözlükçülüğü" adlı kitabı bu alanda bir boşluğu dolduracak niteliktedir. Osmanlı sahasındaki sözlüklerin incelendiği ve Osmanlı söz-

* Niğde Üni. Fen Ed. Fak. TDE Böl. akartk@yahoo.com

lükçülük geleneğinin ortaya konduğu bu çalışma modern sözlükbilim yöntemleriyle hazırlanmış bir başvuru kaynağıdır. “Osmanlı Dönemi Türk Sözlükçülüğü” adlı çalışma ile Osmanlı sahasında meydana getirilen Türkçe sözlükler tarih sırasıyla tek tek ele alınmış, bu sözlüklerin düzeni, yöntemi, söz varlığı özellikleri vb. hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Türkçe sözlüklerin bu tarzda dönemlendirilerek incelenmesi sözlükbilim araştırmalarına katkı sağlayacaktır.

Kitabın “Giriş” kısmında Türk sözlükçülüğünün kaynakları, doğuşu, gelişme evreleri hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. Burada Türk sözlükçülüğünün kaynağı olarak kabul edilen Arap sözlükçülük geleneği dönem dönem genel hatlarıyla verilmiş; Arap sözlükçülük ekolleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca Karahanlı sahasına ait tek sözlük olan Kâşgarlı Mahmud’un Divanu Lugati’t-Türk adlı eseri başta olmak üzere Harezmi sahası sözlüklerinden “Mukaddimetü’l-Edeb”, “Kitâb hilyetü’l-insân ve halbetü’l-lisân”, “Tibyânu’l-lugâti’t-Türk ala lisâni’l-Kanklı”, Kıpçak sahası sözlüklerinden “Codex Cumanicus”, “Kitâbu’l-İdrâk li-Lisâni’l-Etrâk”, “Kitâb-ı Mecmu‘ Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mogolî”, “Et-tuhfetü’z-zekiyye fi’l-lugati’t-Türkiyye”, “Kitâbu bulgatu’l-muştak fi-lugati’t-Türk ve’l-Kıfçak”, “Ed-Durretu’l mudi’a fi’l-lugati’t-Türkiyye”, Çağatay sahası ve Anadolu sahası tarihsel Türk sözlükleri genel bir değerlendirmeye tâbî tutulmuştur. Kitabın asıl konusunu Osmanlı sahası sözlükleri oluşturmakla birlikte, Osmanlı Türkçesi öncesi Türk sözlüklerinin ve sözlükçülük geleneğinin giriş kısmında ana hatlarıyla verilmesi yerinde olmuştur.

Çalışmanın ikinci ve asıl kısmını “Osmanlı Dönemi Türk Sözlükleri” oluşturmaktadır. Burada Osmanlı sahasına ait hicrî 1216 ile miladî 1927 yılları arasında yayımlanan sözlükler tüm baskılarıyla birlikte ayrı başlıklarda değerlendirilmiştir. Bu kısımda incelenen Osmanlı sahası sözlükleri sırasıyla şu şekildedir: 1. Mehmed Esad Efendi’nin H. 1216 tarihli sözlüğü *Lehçetü’l-Lügat*, 2. Şinasi’nin *Lügat-i Şinasi/Kâmus-ı Osmânî* adlı sözlüğü, 3. J. W. Redhouse’nin H. 1258 tarihli sözlüğü *Kitâb-ı Müntahabât-ı Lügat-ı Türkiyye* 4. J. W. Redhouse’nin *Kitâb-ı Müntahabât-ı Lügat-ı Osmâniye* adlı sözlüğü ve ilaveli diğer 10 baskısı, 5. Mehmed Şevket Es-Seyyid’in H. 1268 tarihli sözlüğü *Eser-i Şevket*, 6. İbrâhim Ganî’nin H. 1283 tarihli sözlüğü *Zübdetü’l-Lügat*, 7. Ahmet Lütfî’nin H. 1286 tarihli sözlüğü *Lügât-ı Kâmus*, 8. Asafî Efendi’nin H. 1287 tarihli sözlüğü *Lügat-ı Azîziye*, 9. Hasan Efendi’nin H. 1287 tarihinde 1. cildini ve Hüseyin Remzî’nin H. 1288’de ikinci cildini yayınladığı sözlükleri *Zübdetü’l-Lügati’l-Lehce*, 10. Mustafa Efendi Süleyman-zâde eş-şerîfî’l-Halebî’nin H. 1289 tarihli sözlüğü *Kenzü’l-Lügati’l-Osmâniyye*, 11. Hamdî’nin H. 1288-1289 tarihli sözlüğü *Tercümânü’l-Lügât*, 12. Ahmed Vefik Paşa’nın H. 1293 tarihli sözlüğü *Lehce-i Osmânî*

ve H. 1307 tarihli ikinci baskısı, 13. Mehmed Rif'at'ın H. 1293 tarihli sözlüğü *Mir'âtü'l-Lügat*, 14. Doktor Hüseyin Remzî'nin H. 1298 tarihli sözlüğü *Lügât-i Ecnebiye İlâveli Lügât-ı Osmâniye*, 15. *Lügat-i Remzî*, 16. Dârü's-şafakadan me'zun telgraf ve posta nezaret-i celilesi ketebesinden Hüseyin Remzî'nin H. 1305 tarihli sözlüğü *Ünsü'l-Lügât*, 17. Mualim Nâcî'nin H. 1306 tarihli sözlüğü *Çocuklar İçin Lügat Kitabı* ve 1316, 1318, 1322 tarihli geliştirilmiş baskıları, 18. Ebu'zziyâ Tevfik'in H. 1306 tarihli sözlüğü *Lügat-i Ebu'z-ziyâ*, 19. Muhammed Şemseddin'in H. 1307 tarihli sözlüğü *Lügat-i Şemseddîn*, 20. Ahmed Râsim, Hafîl Vahîd ve Reşâd tarafından hazırlanan H. 1309 tarihli sözlük *Resimli Lügat*, 21. H. 1309 tarihli *Mükemmel Kâmûs-ı Osmânî*, 22. Mehmed Salahî'nin H. 1313 tarihli sözlüğü *Kâmûs-ı Osmânî*, 23. Şemseddin Sâmî'nin H. 1317 tarihli sözlüğü *Kâmûs-ı Türkî*, 24. H. 1319 tarihli *Mükemmel Osmanlı Lügati*, 25. Ali Seydî'nin H. 1324-5 tarihli sözlüğü *Resimli Kâmûs-ı Osmânî*, 26. Mehmed Bahaeddîn'in H. 1330 tarihli sözlüğü *Türkçe Lügat* ve *Yeni Türkçe Lügat* adıyla diğer baskısı, 27. İbrahim Cûdî'nin H. 1332 tarihli sözlüğü *Lügat-i Cûdî* ve 28. M. 1927 tarihli *Yeni Resimli Türkçe Kâmûs*. Kitapta Osmanlı sözlükleri incelenirken ilk olarak üst başlıkta sözlüğün adı, yazarı, ciltleri, baskı yılı ve yeri belirtilmiş, köşeli parantez içerisinde sözlüğün şuanda bulunduğu yer/kütüphane bilgisi eklenmiştir. Bahsedilen sözlüğün yazarı, sözlüğün türü, sözcüklerin sıralanma yöntemi gibi bilgiler verilmiştir. Sözlüğün madde başlarından seçilmiş örneklerle, sütun, fihrist başlıklarına ve sözlüğün içeriği hakkında yazarının açıklamalarına da kitapta geniş yer ayrılmıştır.

Sonuç kısmında tarihten günümüze Türk sözlükçülüğü içerisinde Osmanlı sahası sözlüklerin genel değerlendirmesi yapılmış, Türk sözlükçülük geleneği içerisinde Osmanlı sözlüklerinin öne çıkan yanları belirtilmiştir. Ayrıntı sayılabilecek bazı konular ise son not biçiminde "Notlar" başlığında ele alınmıştır. Kaynaklar kısmında, kitapta bahsedilen sözlükler dışında, konuyla ilgili yerli yabancı belli başlı çalışmalar nakledilmiştir. Son olarak "Resimler" kısmında kitapta bahsedilen sözlüklerin orijinal baskılarının ilk sayfalarından seçilmiş kısımları yerleştirilmiştir. Kitabın tamamında titiz bir çalışmanın sonuçları görülmektedir. Bu yönüyle bundan sonraki çalışmalara kaynaklık ve örnek teşkil edecek durumdadır. Ancak bu tarz kapsamlı çalışmalarda olmasını beklediğimiz dizin kısmının bulunmaması kitap için bir eksikliklerdir.

Sonuç olarak Yrd. Doç. Dr. Paşa Yavuzarslan'ın "Osmanlı Dönemi Türk Sözlükçülüğü" adlı kitabı tarihsel Türk sözlükçülüğünün önemli bir kesiti olan Osmanlı sahası sözlüklerini ayrıntılı olarak ele alan ve Osmanlı sözlükçülüğünü sözlükbilim yöntemleriyle ortaya koyan yerinde bir çalışma olmuştur. Osmanlı öncesi Anadolu sahası ve diğer Türk- lük sahalarının sözlüklerinin ve sözlükçülüğünün çalışılmasıyla Türk

sözlükbilim araştırmalarında mesafe alınacağını umuyor; yazarın bu sahalardaki Türk sözlükçülük geleneği ile ilgili yayınlarını bekliyoruz.